

12. Преднестрровский Социальный форум (цитировано 02.03. 2011). [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://forum.pridnestrovie.com/topic/?id-147394>
13. Программа деятельности Правительства Республики Молдова “Европейская интеграция: Свобода, Демократия, Благополучие” 2009-2013 гг [Электронный ресурс.]. - Режим доступа: <http://portal.moldpres.md/banner/filat/ru.html> (цитировано 02. 03. 2011).
14. Політична система та інститут громадянського суспільства в сучасній Україні: Навч. посібник/ Ф.М. Рудич, Р. В. Балабан, Ю.С. Ганжуров та ін.- К.: Либідь, 2008.- 440с.
15. Всемирная энциклопедия. Философия. - Москва-Минск: 2001. - С. 427- 428.
16. Официальный Монитор Республики Молдова. - 2000, № 88-90. – 664 с.
17. Официальный Монитор Республики Молдова. - 2004, № 96-99. – 789 с.

*Радченко Леся Миколаївна,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК 323.3:17.026

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

У статті проаналізовано поняття груп інтересів, їх походження, риси і характеристики. Представлено розгалужену типологію груп інтересів. Визначено ряд важливих суспільних функцій, що виконують групи інтересів.

Ключові слова: *групи інтересів, політична активність, артикуляція інтересів, агрегування інтересів, політична соціалізація, легітимність.*

В статье анализируется понятие групп интересов, их происхождение, черты и характеристики. Представлено разветвленную типологию групп интересов. Определено ряд важных общественных функций, что исполняют группы интересов.

Ключевые слова: *группы интересов, политическая активность, артикуляция интересов, агрегирование интересов, политическая социализация, легитимность.*

The article analyzes the concept of interest groups, their origins, traits and characteristics. Extensive typology of interest groups presented. A number of important interest groups social functions are identified.

Keywords: *interest groups, political participation, interest articulation, aggregation of interests, political socialization, legitimacy.*

В сучасних соціально-політичних умовах групи інтересів відіграють значну роль у процесі вироблення і прийняття рішень. Групи інтересів намагаються впливати на уряд будь-якими засобами для досягнення інтересів свого об'єднання. У зв'язку із цим феномен груп інтересів, їх сутнісні риси та характеристики привертають особливу увагу науковців.

Групи інтересів, що об'єктивно існують у суспільстві, - це базові суб'єкти функціонального представництва. Інтереси ж, котрі потребують політичного вираження і захисту, можуть впливати на формування порядку політичного управління [1, 45]. В сучасній політології групами інтересів вважають лише такі об'єднання, які перебувають поза владою і суто політичною організацією та намагаються впливати на систему влади заради власних потреб. Маючи певну автономію від уряду чи політичних партій, групи інтересів чинять тиск на них з метою відображення своїх вимог у публічній політиці [3, 420].

Теоретично місце і роль групи інтересів було обґрунтовано в ХІХ – початку ХХ ст.ст. та визначено їх як специфічну організацію суспільства. Теорія груп інтересів була вперше сформульована американським політологом А.Бентлі в праці «Процес управління» (1908),

який стверджував, що основу політичного процесу складають зіткнення і взаємодія зацікавлених груп. Він вводить поняття «групи інтересів», до яких відносить різноманітні організовані групи людей, які мають певні цілі і які висувають конкретні вимоги до політичної влади. Індивідуальна поведінка учасників політичного процесу розглядалася ним через взаємодію груп, до яких індивіди залучалися з різних мотивів. А.Бентлі пропонував розглядати суспільство як «сукупність різних груп інтересів, причому, кількість груп обмежується лише одним критерієм – інтереси, заради яких вони були утворені і діють». Діяльність цих груп американський вчений розглядав як постійно рушійний процес, під час якого здійснюється вплив на уряд з метою підкоритися їх волі. Висновки А.Бентлі підтверджувалися і даними емпіричних досліджень, документально встановивши значну роль груп інтересів як центрів і генераторів соціальної і політичної активності, які разом з інституційними структурами формують політичний процес і громадянську поведінку, діючи як у згоді, так і всупереч інституційним передбаченням. Таким чином, групи інтересів почали розглядатися у контексті системи прийняття рішень, процесу формування державної політики. В подальшому даний підхід отримав розвиток в працях Р.Даля, Д.Істона, Г.Ласкі та інших. В «Політологічному енциклопедичному словнику» подано наступне визначення: «групи інтересів – об'єднання людей, які, виходячи з певних інтересів або потреб, висувають вимоги до інших груп суспільства чи суспільства в цілому з метою підтримати або поліпшити свої позиції, досягти певних цілей. Деякі групи інтересів мають організаційний характер, чітку формальну структуру, спеціальний адміністративний апарат, інші – складаються і діють на неформальних засадах» [5, 123]. Групи інтересів – це групи осіб, які прагнуть впливати на процес прийняття рішень з тих чи інших питань, але не прагнуть встановити цілковитий контроль над державою. Групи інтересів є одночасно основою політичної системи і її найважливішим компонентом, інформуючим каналом, що забезпечує оперативну передачу вимог інституційним елементам системи.

Тому групи інтересів можна розглядати як добровільні об'єднання людей, колективи або організації з формальною основною структурою, у яких особисті вимоги поєднанні із матеріальною і духовною суспільною користю та які намагаються задовольнити свої вимоги й потреби шляхом взаємодії, впливу на політичні інститути. На відміну від індивідуальних громадянських дій, групи інтересів зазвичай мають міцну організаційну базу і штат професійних співробітників, що забезпечують групу експертними знаннями та представництвом. Крім того, групи інтересів часто беруть участь у політичному процесі, маючи своїх представників у дорадчих урядових органах. Групи інтересів представляють інтереси соціальних, національних, конфесійних, регіональних та інших людських спільнот, виступають як форма їх колективної дії. Разом з тим для окремого індивіда участь у групах інтересів – це і спосіб самореалізації і самовираження в громадській і політичній практиці, форма громадянської активності, крок від соціальної до політичної активності. Для політичної системи наявність різноманітних груп інтересів – це, з одного боку, зміцнення прямих і зворотних зв'язків з громадянським суспільством, ефективна система представництва соціальних інтересів. Чим ширшим є представництво соціальних потреб групами інтересів, тим різнобічнішим буде зв'язок між суспільством і державою. Чим оптимальнішим буде здійснення їх функцій, тим гнучкіше будуть реагувати владні інститути на соціальні потреби населення. З іншого боку, функціонування різних груп інтересів сприяє ускладненню будови політичної системи. Зокрема, це відбувається за рахунок збільшення передумов виникнення партій (особливо дрібних) і збільшення фракційності в політичних інститутах; стимулювання формування багатопартійних систем тощо. Проте звуження поля дії груп інтересів, створення перешкод для громадян в створенні цих асоціацій викликають ізоляцію правлячої еліти від населення і створюють передумови для встановлення «монолітної» держави, яка визнає лише диктат вождів і покірність мас.

Природа походження груп інтересів. Існує декілька концепцій походження груп інтересів. Згідно з теорією соціального порядку і конфлікту, генеза груп інтересів пояснюється як результат солідарності людей з подібними поглядами і переконаннями.

Взаємодіючи один з одним, зазначені групи вимушені періодично звертатися до інститутів влади для вирішення виникаючих конфліктів. Теорія непередбачуваних наслідків групових інтересів розглядає в якості основи зацікавлених груп індивідів, які усвідомили, що досягнення економічних, соціальних і політичних благ є неможливим без організації колективних зусиль і дій. При цьому прибутки від об'єднання і групової діяльності значно перевищують витрати на створення організації. Політична активність – це непередбачуваний наслідок діяльності груп інтересів, яка спрямована на задоволення матеріальних потреб. Теорія обміну пояснює виникнення груп інтересів діяльністю окремих організаторів, які намагаються за свої витрати та активність отримати посаду в адміністративному апараті створюваної організації. Прихильники теорії ангажованості трактують групи інтересів як результат діяльності егоїстичних індивідів, які пов'язують досягнення своїх цілей з досягненням політичних цілей групи. Об'єднання в групи – кооперативна діяльність – визначально притаманна людям, мотиви об'єднання і ступінь їх усвідомлення коливається від отримання простого задоволення до задоволення особливих інтересів.

Групи інтересів виконують ряд важливих для суспільства функцій.

1. Артикуляція різноманітних суспільних інтересів, що полягає в перетворюванні соціальних емоцій і очікувань, почуттів незадоволеності або солідарності громадян в певні політичні вимоги. Наприклад, незадоволеність громадян своїм рівнем життя може бути трансформованою в заклики до підвищення зарплатні, надання пільг для пенсіонерів, усунення окремих міністрів чи уряду в цілому тощо. Ці вимоги, що оформлюються відповідно до прийнятих в суспільстві «правил гри», доносять до осіб, які приймають рішення, тобто різні частини населення залучаються до політичного процесу як рівноправні носії владних повноважень і суб'єкти політики.

2. Агрегування інтересів, тобто узгодження різних потреб і вимог, встановленням між ними певної ієрархії і виробленні на цій основі загальногрупових цілей. Ця функція передбачає відбір не лише найбільш політично значимих вимог, але й тих, що мають найкращі шанси для практичного втілення. Таким чином групи інтересів відбирають політичні вимоги, деякі з них відсіюють, а іншим надають принципового характеру. Така діяльність передбачає проведення дискусій, узгодження позицій всередині групи, що в свою чергу, потребує згуртованості між окремими членами і фракціями, тобто інтегрування групи для прийняття спільних рішень. Як правило, при здійсненні цієї функції найбільш активними є групи тиску. В ситуації, коли зростає різноманітність агрегуючих інтересів, а їх неформальне представництво в політичному процесі ускладнюється або ж група інтересів починає будувати свою діяльність на більш загальній, концептуальній основі, тоді вона поступово бере на себе виконання ряду партійних функцій, набуваючи рис і властивостей цього політичного інституту.

3. Інформування органів влади. Дана функція полягає у донесенні повідомлень про стан тієї чи іншої проблеми громадського життя до органів влади. Іншими словами групи інтересів здійснюють певну трансляцію громадської думки. Виражаючи точку зору якоїсь частини населення на певну проблему, група інтересів надає державним органам можливість проводити більш ефективний політичний курс, який відповідає реальним потребам громадян і змінювати його відповідно до ситуації.

4. Формування політичних еліт розкривається в тому, що групи інтересів виступають в якості об'єднань, які надають експертну оцінку стану тих чи інших проблем і мають можливість пропонувати своїх представників до державних органів, підтримувати певних діячів в урядових та інших структурах, впливати на відбір кадрів, які беруть участь в процесі прийняття політичних рішень.

5. Здійснення тиску на суб'єктів прийняття рішень.

6. Інтеграція груп.

7. Політична соціалізація громадян.

В політичній науці склалася достатньо розгалужена *типологія* груп інтересів.

За формою походження і ступенем організованості:

- анемічні – об'єднання, які виникають стихійно як спонтанна реакція на ту чи іншу ситуацію (наприклад, натовп, демонстрації, мітинги). Їх відрізняє: відсутність постійних організованих дій членів від імені даної групи; включення політичних груп в політичні відносини з державою є нерегулярним; внутрішня їх структура, як правило, нестійка і часто формується нібито заново, без збереження зв'язків з попередніми формами організації; схильність до використання сили.

- інституціональні – це формальні об'єднання з певною організаційною структурою, сталими функціями і професійним кадровим апаратом; їх цілеспрямована діяльність більш ефективна; вони можуть виконувати широкий спектр задач, в тому числі і ті, які виходять за межі представництва інтересів (наприклад, представництво автономій в федеральних центрах, адміністративні органи церкви, армії тощо).

За спеціалізацією дій:

- неасоціативні групи – неформальні об'єднання людей, джерело їх формування релігійна, соціокультурна, родинна основа (наукові і студентські громади, релігійні секти). Їх діяльність є непостійною, малоструктурованою і не завжди є ефективною.

- асоціативні – добровільні об'єднання, які спеціалізуються на представництві інтересів і націлені на вирішення певних задач (профспілки, асоціації підприємців, рухи за громадянські права). Їх організаційна і кадрова структура, порядок використання фінансових коштів стимулюють досягнення спеціальних цілей; мають високу результативність.

За характером діяльності:

- одноцільові – створюються і існують лише у зв'язку з досягненням даної мети, спрямовані на прийняття, наприклад, певного законодавчого акту в парламенті. Після результативного вирішення своєї задачі, вони або розпадаються або переорієнтуються на іншу, не менш конкретну мету.

- багатоцільові групи мають широкий профіль діяльності, не обмежуються вирішенням задачі одного роду. Так, наприклад, групи тиску можуть не лише взаємодіяти з урядом з приводу прийняття рішень в будь-якій сфері управління, але й брати участь у виборчих кампаніях тощо.

Подібну класифікацію надає французький політолог М. Дюверже. Він виділяє:

- спеціальні групи інтересів, які займаються лише політичною діяльністю;

- часткові групи інтересів, які виконують більш широке коло соціальних функцій.

Інший французький політолог Ж. Блондель виділяє наступні типи груп інтересів:

- групи за звичаєм, які виникають на основі общинних, кастових, кланових громад. В деяких країнах, що розвиваються, склад таких груп визначається деякими успадкованими чинниками (статтю, расовою приналежністю, успадкованим соціальним станом);

- інституціональні групи, які засновуються на формальних організаціях в середині державного апарату; до них відносяться лобістські групи в парламенті і уряді;

- групи захисту – намагаються відстояти інтереси своїх прихильників; ці об'єднання представляють переважно економічні і соціальні інтереси (асоціації виробників, банківські союзи, фінансово-промислові групи, групи захисту прав споживачів, профспілки);

- групи підтримки – орієнтовані на суворо визначені цілі (екологічні і антивійськові рухи, асоціації «за» і «проти» чогось).

Існують й інші типології груп інтересів, наприклад, за сферами управління суспільством (союзи споживачів в економічній галузі, творчі союзи – в сфері культури тощо); за територіальними ознаками (групи, які формуються і які діють лише в певних регіонах); за рівнем і масштабами діяльності (групи тиску, які діють в центральних або місцевих органах влади). [2, 217-219].

Для всіх груп інтересів спільними є наступні риси:

- колективний характер діяльності;
- добровільність асоціацій;
- принаймні дорадче здійснення впливу на політичну владу;
- відсутність претензій на здобуття політичної влади.

Групи інтересів є одним із каналів політичної активності громадян. Чим ширше представництво соціальних потреб груп інтересів, тим різносторонніші зв'язки між суспільством і державою, тим гнучкіше владні інститути реагують на соціальні запити населення, а люди мають більший вплив на політичні рішення. Багатоманітні групи інтересів мають великий вибір ресурсів для впливу на владу, для доведення потреб і запитів населення до осіб і органів, що приймають рішення. В якості таких ресурсів можуть виступати:

- Легітимність.

- Значимість конкретної акції групи інтересів з точки зору суспільних інтересів, її вплив на політичну, соціальну і економічну стабільність.

- Політичні можливості груп інтересів, що, у свою чергу, залежать від фінансового, організаційного, інформаційного забезпечення групи та її чисельності. Кількість фінансових ресурсів впливає на активність групи інтересів, можливості її участі у різноманітних акціях, нарешті на її чисельність.

- Мобілізаційна здатність і активність членів груп інтересів. Чисельність і мобілізаційна здатність організації під час виборів є важливими для політичних партій, коли вони шукають масової підтримки.

- Інформація або досвід політичної участі членів груп інтересів тощо [3; 425].

В залежності від характеру тієї чи іншої політичної системи групи інтересів мають відповідну вагу у прийнятті рішень. Ті групи інтересів, які, використовуючи свої ресурси, мають можливість підтримувати постійні зв'язки з урядом, частіше за все стають органічною частиною механізму управління суспільством. В одних випадках групи інтересів діють через пряму взаємодію з владними структурами чи окремими особами при владі; в інших – через парламентські та інші лобі; ще в інших - звертаються до масових акцій протесту або підтримки. Широко використовують групи інтересів і опосередковані впливи на владу через засоби масової інформації, формуючи вигідну для себе громадську думку або через політичні партії. Поряд з використанням традиційних політичних партій, групи можуть і самі організовувати тимчасові партії за інтересами, які є невеликими за своєю чисельністю. Крім того, групи інтересів намагаються бути представленими серед владної еліти, намагаючись отримати посади для своїх представників на різноманітних рівнях державної влади.

Якщо звернутися до практичного боку груп інтересів, то варто показати їх функціональність на прикладах груп тиску, оскільки вони є більш діяльними і активними.

Основними засобами впливу груп тиску є:

- інформування і консультування органів влади і офіційних осіб;

- організація кампаній в ЗМІ з метою формування громадської думки на користь рішень групи;

- загроза відмови в підтримці на виборах;

- різні акції протесту тощо.

Прихованими формами впливу груп тиску є використання особистих зв'язків членів групи в керівних колах, що іноді може прийняти форму корупції. Тобто, можна вирізняти законні і незаконні способи діяльності груп тиску. Різні групи інтересів можуть мати неоднакові ресурси тиску на владу. Ці ресурси залежать від економічних і фінансових можливостей групи, її чисельності, згуртованості, інформованості, наявності чи відсутності особистих зв'язків в органах влади. Канали, якими користуються асоціативні групи інтересів для здійснення впливу на політиків, можуть бути різні. Переважно це: ЗМІ, партії і структури державної влади – законодавці, суди, державна бюрократія. Цілеспрямований вплив груп інтересів на органи влади з метою реалізації специфічних інтересів отримав назву лобізму. Існують різні види лобізму, проте доцільно в загальних рисах ознайомитися зі способами впливу на владу, які використовують лобісти. В практиці лобістської діяльності використовують різні форми впливу на владні структури. До них відносяться:

- виступи на слуханнях в комітетах і комісіях парламенту;

- розробка законопроектів і залучення експертів до вироблення нормативних документів;

- особисті зустрічі, контакти, переговори;
- використання методів «паблік рілейшнз» для формування громадської думки;
- організація кампанії «тиску з місць» (багаточисельні листи і програми від виборців, які поступають на адресу депутатів);
- підготовка і широке розповсюдження результатів наукових (передусім соціологічних) досліджень;
- організація цілеспрямованих дій «своїх людей» всередині органів влади;
- фінансування виборчих кампаній;
- прямий підкуп посадових осіб.

Як можна побачити із списку, лобізм ділиться на легальний і нелегальний. Легальний лобізм не порушує існуючі в суспільстві закони, нелегальний – означає пряму винагороду посадових осіб за прийняття і ухвалення необхідних і найбільш сприятливих рішень. Ставлення до лобізму в різних країнах спостерігається різне. Так, наприклад, у Франції лобістська діяльність вважається незаконною, в Індії – прирівнюється до корупції, в США, Канаді – регулюється законами про лобізм, в ФРН – декількома законодавчими актами.

У демократичному суспільстві групи інтересів відіграють активну політичну роль, справляючи значний вплив на тих, хто приймає політичні рішення, на громадську думку.

Література:

1. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів // Політичний менеджмент. – 2006. - № 5. – С. 44 - 53.
2. Лекції з політології: Навчально-методичний посібник / ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 332 с.
3. Основи демократії: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. – К.: вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.
4. Пахарев А.Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник. – К.: Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 182 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / В.Б. Авер'янов, І.В. Алексеєнко, С.С. Андреев та ін. ; [В.П. Горбатенко (упоряд.)] ; Ю.С.Шемшученко та ін. (відп. ред) ; НАН України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького, Українська асоціація політологів. - 2-е вид., доп. і перероб. – К : Генеза, 2004. – 735 с.

Ісхакова Наталія Гаріївна,

*доцент кафедри соціології та соціальних технологій
Національного авіаційного університету*

УДК 321.7: 316.614 (045)

ПОЛІТИЧНА АДАПТАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ

У даній статті розкриваються особливості політичної адаптації населення країн, які перебувають в процесі демократичної трансформації. Виокремлюються загальні тенденції зміни взаємодії людини та політичної системи. На цій основі встановлюються загальні характеристики політичної адаптації людей. Досліджується специфіка політичної адаптації в поставторитарних та посткомуністичних суспільствах.

Ключові слова: *Політична адаптація, політична соціалізація, демократизація, трансформація політичної системи.*